

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITÄADUSE OSAKOND

Greta Plato

**TRANSGRESSIIVSUSE TAJUMINE RINGO RAMULI LAVASTUSE
„PÄEVARAAMAT“ NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Hedi-Liis Toome, PhD

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILINE OSA	5
1.1 Transgressioon	5
1.2 Retseptiooniuringud.....	7
2. ETENDUSE ANALÜÜS	10
2.1 Loo kokkuvõte	10
2.2 Sõjaõudused ja vägivald.....	11
2.3 Seksuaalsus ja hälbed.....	12
2.4 Alastus ja vandumine	14
3. RETSEPTSIOONIURING	16
3.1 Uuringu taust.....	16
3.2 Demograafilised näitajad	17
3.3 Olulisim lavastusest	19
3.4 Transgressioon „Päevaraamatus“	22
3.5 Olulisus praeguses hetkes	26
KOKKUVÕTE	30
KASUTATUD ALLIKAD	33
PERCEPTION OF TRANSGRESSION IN RINGO RAMUL’S PERFORMANCE THE NOTEBOOK. SUMMARY	35
LISA 1. INTERVJU KAVA	36

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on ühiskond liikunud suunda, kus inimeste sotsiaalne närv on muutumas üha hapramaks. Sotsiaalmeediast on võimalik lugeda inimeste pahameelt väljendavaid reaktsioone erinevate ebamugavate teemade osas ning ka soovi neid pigem vältida. Kas on selle põhjuseks Ukrainas ja Lähis-Idas toimuvad sõjad, mille kaudu näeb sotsiaalmeedia tarbija inimloomuse kõige mustemaid tegutsemispõhimõtteid, või on suurenenud teadlikkus oma vaimse tervise säästmise viisidest – ühest ja kindlat põhjust on keeruline nimetada.

Kuna tihtipeale peegeldab teater ühiskonda, siis võib eeldada, et sarnaseid tendentse leiab ka teatrist, kus inimesed ei soovi tegeleda teemadega, mis on ebamugavad või transgressiivse loomuga ehk mingisuguseid piire ületavad. Samal ajal ei ole transgressiivsust teatris Eesti kontekstis veel kuigi laiapinnaliselt uuritud, vaid Marie Kliiman (2014) on kirjutanud oma bakalaureusetöö alastusest eesti nüüdisteatris. Sellest lähtuvalt on käesoleva töö eesmärgiks viia läbi retseptiooniuring, mille käigus selgitada välja, kas ja kuidas tajuvad teatrikülastajad transgressiivsuse avaldumist teatris, täpsemalt Ringo Ramuli lavastuse „Päevaraamat“ näitel.

„Päevaraamat“ on lugu kahest lapseohu vennast teise maailmasõja õuduste keskel, kus nad peavad sisuliselt üksi hakkama saama viletsa eluolu ja sellega kaasnevate probleemidega. Kuna sõda ja selle õudused iseenesest on raske teema, praegusel ajal veel eriti, siis on selle lavastuse lugu ja selle erinevaid osiseid võimalik liigitada transgressiooni alla, mille tõttu antud lavastuse uurimiseks valisin. Käesolevas töös on kaks peamist uurimisküsimust, mille abiga selgitada välja, kuidas on „Päevaraamatu“ näol tegemist transgressiivse teosega. Uurimisküsimused on:

- Kuidas kirjeldavad teatrikülastajad enda vaatamiskogemust ning milliseid emotsioone nad vaatamise hetkel kogesid?
- Milliseks kujunes vaatajate üldine hinnang lavastuse kohta ja kuidas nende kirjeldustest ilmneb, et nähtul oli transgressiivseid tunnuseid?

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks, millest esimene annab ülevaate teoreetilisest lähtekohast ehk kirjeldan lahti transgressiooni ja retseptiooniuringu mõisted, kuna need on aluseks

teisele ja kolmandale peatükile, mis vastavalt tegelevad etenduse analüüsi ja retseptsiooniuringu vastuste tõlgendamisega. Esimeses peatükis on mõistete selgitamiseks kasutatud Janek Kraavi, Anneli Saro ja Hedi-Liis Toome doktoritöid ning Willmar Sauteri artiklit publiku- ja retseptsiooniuringute kohta. Töö teine peatükk keskendub etenduse analüüsile transgressiivsuse teemadominante silmas pidades, et kirjeldada lahti, millistes stseenides üle piiri minevaid hetki lavastuses avaldus. Teemadominantide ja stseenide kirjeldamisel lähtun Janek Kraavi käsitlusest. Viimases peatükis annan ülevaate töö jaoks läbi viidud retseptsiooniuringu tulemustest. Uuringu jaoks intervjueerisin seitset eri vanuses teatrikülastajat, kelle vastuseid viimases peatükis teemade kaupa kajastan. Intervjuerimisel lähtusin kavast, mille küsimused on koostatud teoreetilist lähtekohta silmas pidades.

1. TEOREETILINE OSA

Käesoleva töö teoreetiline raamistik on jaotatud kaheks alapeatükiks, millest esimeses kirjutan transgressiooni mõistest ja selgitan ka mõisteid, mis võiksid olla teoreetiliseks lähtemalliks transgressiivsuse analüüsimisel teatris. Teen seda eelkõige Janek Kraavi doktoritöö näitel, kus ta käsitleb antud mõistet eesti kirjanduse kontekstis, kuid tema jaotust on võimalik kasutada ka etenduse analüüsi puhul, kuna varasemalt pole Eestis transgressiivsust laval põhjalikumalt käsitletud (vaid Marie Kliimani töö). Transgressiooni mõiste puhul seletan lahti alammõisted, mis on relevantsete ka töös käsitletud lavastuse puhul. Töö teine alapeatükk keskendub meetodi kirjeldamisele ehk selgitan, mis on retseptiooniuring ning millest tuleks lähtuda teose vastuvõtu uurimisel.

1.1 Transgressioon

Käesoleva töö kontekstis kasutan mõistet *transgressioon* tähenduses kui midagi, mis on tähtsaks piiride ületamisele (Kraavi 2021: 28). Nagu Janek Kraavi (samas) oma doktoritöös välja toob, on tegemist mõistega, millel on eri valdkondades kasutusel spetsiifilised tähendused, kuid säärane piiridest üle astumine, olgu kujundlikult või reaalsuses, on ühtseks tunnusjooneks kõikidele tähendustele. Niisiis on transgressiooni näol tegemist millegagi, mis justkui rikub sätestatud norme või astub nendest üle. Eesti teatri ajaloos on transgressioon miski, mis tegeleb eeskätt vormiliste uuenduste elluviimisega, mida peetakse „esimese tasandi transgressiooniks“ (Karoui-Elounelli 2015: 76, viidatud Kraavi 2021: 20 kaudu). Esmaseid katsetusi vormis võis näha 1920ndatel ning hiljem juba 60ndatel toimivas teatriuunduses. Teisisõnu ei olnud enam tegemist klassikaliste realismi taotlevate teostega, vaid muutus arusaam sellest, kuidas üldse või milliseid maailmu on võimalik lavale tuua. Transgressiooni näol on teatri puhul seega tegemist millegagi, mis on ehk ebatavaline ja sobimatu laval kujutamiseks, olgu selleks siis vormiline või sisuline sobimatus.

Transgressiooni mõiste juures on oluline markeerida ära ka vastuvõtja subjektiivsus, mis omakorda mõjutab seda, millisel viisil piiride ületamist tajutakse. Kraavi (2021:31) kirjeldab, kuidas mingisuguseid piire ei panda paika kollektiivse teadvuse tasandil, vaid pigem on tegemist indiviidi enda loodud piiridega, mis kipuvad pörkuma üldiste normidega. Sestap on oluline silmas pidada, et iga indiviidi jaoks on piirid erineva tähendusega ja samal ajal suuresti sõltuvuses sellest, missugune on tema varasem kogemus ja kultuuriline pagas. Väidan, et inimese taluvuspiir mingite sotsiaalsete või kultuuriliste normide rikkumise osas on tugevas seoses sellega, milliseks on kujunenud/kujundatud tema maailmapilt ning kui palju on ta suuteline uut infot vastu võtma. Kraavi (2021: 58) toob välja, et transgressiooni puhul on tegemist konkreetsele ajastule omase tunnusega, millel on küll üle aja korduvad tendentsid, kuid mille sisuline pool on vasteks mingisugusele ühiskondlikule või ajaperioodi puudutavale ilmingule. See tähendab, et see, mis võis olla piire ületav kümme aastat tagasi, ei pruugi seda enam olla tänapäeval. Seejuures tuleb endiselt meeles pidada, et piiride tajumine sõltub suurel määral indiviidi enese tunnetusest, tema siseilmast ja vastuvõtuvõimest.

Kui transgressiivse kirjanduse puhul täheldatakse teemadominante, siis neid on võimalik üle kanda ka teatrisse ning selle töö kontekstis toon välja tunnused, mis võiksid rakenduda käsitletavale lavastusele. Esiteks on „Päevaraamatu“ kontekstis vajalik kasutada katusterminina mõistet *obstsöönne*, mille eestikeelne vaste on nilbe, röve ja ropp (ÕS 2018). Janek Kraavi toob oma 2017. aastal ilmunud artiklis „Obstsöönse poeetika ja seksuaalsuse representatsioon I. Põhimõisted.“ välja mõiste algse päritolu, mis tuleneb hoopiski seostatusest pornograafiaga, kuid samas sedastab autor, et mõiste tähendusväli on mõnevõrra laienenud (Kraavi 2017: 82). Obstsöönseks peetakse üleüldiselt miskit, mis on solvava loomuga ning ületab piire, mis on vastuolus ühiskondlike arusaamadega kõlblusest ja sündsusest, ning säärane käitumine peaks tekitama tülgestust (Mey 2005: 7, viidatud Kraavi 2017: 77–87 kaudu). Seega võiks kõrvaltvaataja või ka näiteks teatrikülastaja seisukohast pidada obstsöönseks kõike, mis on konkreetse indiviidi seisukohast jälestust tekitav ja häiriv.

Teiseks tuleb kitsendada mõisteid, mis kuuluvad transgressiooni ja ka obstsöönse alla, et oleks võimalik konkreetsemalt kirjeldada töös käsitletava lavastuse transgressiivsusele viitavaid jooni ja seeläbi mõista, millised osad lavastusest võivad mõjuda vaatajatele

häirivalt. Kraavi (2021: 21) loetleb oma doktoritöös järgmised transgressiivsele kirjandusele omased teemadominendid: „/.../ kväärerootika ja pornograafia, sõltuvuskäitumine, füsioloogia ja anatoomia, vägivald ja tapmine, usurüvetus, poliitiline ja rahvuslik tabu, hullumeelsus ja käitumishälbed, haigused ja vigastused, sõjaõudused, enesetapp ja abort“. „Päevaraamatu“ puhul liigituvad loetelust transgressiooni alla vägivalla kujutamine ja tapmine, usurüvetus, hullumeelsus ja käitumishälbed ning sõjaõudused. Lisaks kuulub sinna loetellu ka Julian Wolfreyse järgi alastus, seksuaalakt, hälbeline seksuaalsus ja vandumine (Wolfreys 2008: 4, viidatud Kraavi 2021: 21–22 kaudu). Siinkohal asendaksin vandumise ropendamise, kuna tunnetuslikult näib, et eesti kultuuriruumis ja keeles on vandesõnade kasutamine vähem šokeeriv ja võibolla isegi loomuomasem kui roppuste kasutamine.

1.2 Retseptiooniuringud

Lavastuse „Päevaraamat“ vastuvõtu uurimiseks viisin läbi intervjuud seitsme etendust vaatama tulnud küllastajatega. Intervjuus esitatavate küsimuste koostamisel lähtusin Willmar Sauteri retseptiooniteoreetilisest käsitlusest, mille kohaselt peaks vastuvõtu uurimisel lähtuma küsimusest „Kes kogeb mida teatrietendust vaadates?“ (Sauter 2002: 119). Kuigi Sauter tegeleb selle küsimusega retseptiooniuringute kontekstis, kattub selle küsimuse sisu osaliselt publiku-uuringutega. Sauteri järgi on publiku-uuringute näol tegemist protsessiga, mille jooksul soovitakse välja selgitada saali jõudva publiku taust ja põhjused, miks üldse teatrisse tuldi. Tihtipeale tegelevad sedasorti uuringute läbiviimisega teatrid ise või institutsioonid, kelle eesmärgiks on kaardistada näiteks mõne regiooni piires teatrikülastajate arv ja nende harjumused. (Samas: 117) Teisisõnu tahetakse publiku-uuringutega teada saada, millise teatrikülastajaga on tegemist ja milline sihtgrupp jõuab näiteks mõne konkreetse lavastuse puhul saali. Retseptiooniuringute puhul on peamiseks uurimisobjektiks aga küllastajate vastuvõtt nähtule ehk see, millisel viisil võetakse vastu või kogetakse seda, mis toimub laval (samas: 116). Seejuures on oluline inimene, kes vaadatut kogeb, kuna tema taust võib mõjutada seda, milliseks kujuneb nähtu vastuvõtt. Sauter toob välja, et inimese demograafilise või kultuurilise tausta uurimine retseptiooniuringutes on võrreldav

publiku-uuringutes kasutatavate sotsioloogiliste andmete kogumisega (samas: 119). Seega on retseptsiooniuuringu näol enamasti tegemist ka osalise publiku-uuringuga, juhul kui uurija ei otsusta just küsitletavate inimeste tausta välja jätta.

Willmar Sauteri käsitluse järgi on võimalik retseptsiooniuuringute puhul jaotada kogutavaid andmeid kaheks tasandiks: makro- ja mikrotasand (Sauter 2002: 118). Makrotasandi uuring tegeleb inimese demograafiliste andmete ja etenduse vastuvõttu mõjutavate tegurite otsimisega, kus uuritakse muuhulgas näiteks inimese sugu, vanust, haridustaset ja seda kui tihti ta teatris käib (Toome 2015: 29). Teisisõnu saab makrotasandist lähtudes uurida seda, kuidas erineva taustaga inimesed kirjeldavad nähtut ja seejuures analüüsida erinevate inimgruppide ning nende kogemuste omavahelisi seoseid. Sauteri järgi uuritakse aga mikrotasandi retseptsiooniprotsessi juures detailsemalt vaataja tundeid ja emotsioone nähtu osas ning keskendutakse konkreetsemalt uuritava inimese perspektiivist laval toimuvale (Sauter 2002: 123). Seega tegeleb makrotasandi retseptsiooniuuring inimese sotsiaaldemograafiliste andmete kogumise ja nende põhjal nähtu analüüsimisega, kuid mikrotasandi uuring tegeleb peasjalikult abstraktsemate kogemuste ja inimese emotsioonide uurimisega. Anneli Saro jagab veel mikro- ja makrotasandi vastuvõtu protsessi vastavalt konkretisatsiooni ja etendus kui tervik tasanditeks. Mikrotasandil teeb vaataja seejuures emotsioonipõhisemaid järeldusi, mis võivad ka muutuda, kuid makrotasandil toimub vastuvõtu formuleerimine ka pärast etendust ja on pigem jäädavama loomuga. (Saro 2004: 52)

Antud töö eesmärgiks on tegeleda retseptsiooniuuringu kontekstis just mikrotasandiga, mille puhul on Sauteri järgi võtmeküsimuseks ka vaataja emotsionaalne kogemus, kus uuritakse, kas vaataja identifitseerib end laval oleva suhtes, tunneb selle osas sümpaatiat või hoopiski empaatiat (Sauter 2002: 125). „Päevaraamatu“ puhul on küsimus vaataja emotsionaalsest kogemusest eriliselt kõnekas, kuivõrd lavastuse sisu ja vormi näol on tegemist häiriva materjaliga. Seejuures peab Henri Schoenmakers (Schoenmakers 1988: 138, viidatud Toome 2015: 31 kaudu) vaataja emotsioonide uurimisel üheks tähtsaimaks osaks vaataja enda identifitseerimist laval nähtuga. Lisaks vaatleb Schoenmakers identifitseerimise kõrval vaataja empaatiavõime tekkimist, mille puhul teeb Schoenmakers eristuse kahe nähtuse vahel, kus viimase puhul vaataja mõistab laval nähtut, kuid tal ei teki laval kujutatavaga sarnaseid tundeid (samas: 142–143, viidatud Toome 2015: 31 kaudu).

Seega on retseptsiooniuringute mikrotasandi kontekstis oluline teada saada, millisel viisil nähtu vaatajale mõjus ja milline on see emotsionaalne tasand, kuhu laval nähtu suutis vastuvõtja viia. See omakorda aitab paremini mõista etenduse vastuvõttu. Kuigi uuringu peamine eesmärk on tegeleda vaatajate vastuvõtuga, siis kogun ka sotsiaal-demograafilisi andmeid, et näha, kas vastuvõtu ja inimeste kultuuritarbimisharjumuste või demograafiliste näitajate vahel on mingisuguseid seoseid.

2. ETENDUSE ANALÜÜS

Järgnevas peatükis teen Ringo Ramuli lavastuse „Päevaraamat“ etenduse analüüsi transgressiivsusest lähtuvalt, kuna seeläbi on hõlpsam kaardistada aspekte, mis võisid ka teistele vaatajatele näida üle piiri minevatena. Siinkohal tasub nentida, et kuigi transgressiivsuse puhul on tegemist väga individuaalsel tunnetusel põhineva nähtusega, siis etenduse analüüsil tuginen siiski Janek Kraavi (2021: 21–22) eelnevalt välja toodud dominantidele (vägivalla kujutamine ja tapmine, usurüvetus, hullumeelsus, käitumishälbed, sõjaõudused, alastus, seksuaalakt, hälbeline seksuaalsus ja vandumine), mis rakenduvad lavastusele ja on ehk üldinimlikus plaanis seeläbi moel või teisel häirivad.

2.1 Loo kokkuvõte

Ágota Kristófi romaani „Kaustik“ ainetel loodud Ringo Ramuli lavastus „Päevaraamat“, mis esietendus Vanemuises 9. novembril 2024. aastal, räägib loo kahest kaksikvennast (Veiko Porkanen ja Ken Rüütel), kelle ema (Ilo-Ann Saarepera) viib nad sõja eest maale vanaema (Merle Jääger) juurde ning jätab poisid sinna elama (Päevaraamat). Etenduse käigus ei saa vaataja teada täpset sündmuste toimumise hetke ega asukohta, kuid võib aimata, et tegemist on teise maailmasõja aegse Ungariga, kuiõrd autor on öelnud, et romaan on autobiograafiline. (Karja 2024) Sõjast tingitud viletsale eluolule lisaks on poiste vanaema julm ja kalk naine, kes ei näita poiste suhtes üles hoolivust, mille tulemusel hakkavad poisid end karmimate eluoludega kohandama. Nad loovad omamoodi treeningsüsteemi, kus harjutavad end taluma nälga ja füüsilist ning vaimset valu. Vennad saavad tuttavaks naabritüdrukuga, keda kutsutakse Jänesemokaks (Kristin Prits), ning temast saab neile omamoodi sõber. Olgugi, et elutingimused ja vaimselt rusuv keskkond ei lase poistel olla lapsed, jääb poistel kõige kiuste alles õiglustunne, mille tõttu saavad neist justkui omakohtu mõistjad ning surmale kaasa aitajad. Loo lõpuks on poisid jäänud kahekesi, sest surnud on

nii ema, isa, vanaema kui ka Jänesemokk, ning poiste edasine saatus jääb samuti lahtiseks. Kuigi lugu ise on traagiline, siis lavastusliku võttena on kaksikvennad pandud samaaegselt rääkima, jättes mulje, et kaksikud on justkui üks ja sama inimene kahe erineva inimese kehas. Ühest küljest jätab see absurdse mulje, sest realistlikust vaatepunktist ei räägi kaks inimest niimoodi, teisalt aga muudab see kaksikute loo mõjusamaks, kuna rõhutab nende kahe ühtsust ja teineteisest sõltumist.

2.2 Sõjaõudused ja vägivald

„Päevaraamatu“ keskseks teemaks on laste saatus ja hakkama saamine sõjaolukorra keskel, kus lastel ei ole loota tuge lähedastelt, vaid nende nende ellujäämine sõltub suuresti neist endast. Kui Janek Kraavi doktoritöö kohaselt on sõjaõuduste kujutamine, millega paratamatult kaasneb ka vägivald, transgressiivsusele viitav element, siis antud loo kontekstis muudab laste kõige selle keskel kujutamine inimese sotsiaalse närvi veelgi tundikumaks. Arvestades praegust sõda Ukrainas, võib sõja kujutamine laval mõjuda vaimselt eriti rusuvalt, otsekui näidataks sealset reaalsust vaataja silme all. Võimalik, et mistahes muus olukorras või näiteks Lääne-Euroopas asuvas riigis ei oleks selline teemakäsitus sarnase tundlikkuse astmega nagu Eestis, kuna seal ei ole teema geograafiliselt ja ajalooliselt ehk niivõrd lähedane. Seega on lavastuse kontekstis antud teema ise transgressiivse loomuga. Seejuures tõstab säärast transgressiivset loomust lavastuse tehniline lahendus, kus kasutatakse raskema meloodiaga muusikat ning stsenograafia ise liigitub eraldi transgressiivsuse aspekti alla, milleks on mustus (Kraavi 2021: 40). Laval kujutatu on hallides ja mustades toonides ning vaesuses elavate tegelaste riided on räpased ja auklikud. Lisaks kasutatakse laval halli värvi plöga, mille sisse tegelasi ära uputatakse või millega neid üle valatakse. See imiteerib ka verd või surma, kuna tegelastel purskub seda suust välja hetkil, kui nad surevad. Teisisõnu eeldan, et juhul kui sõjaõudusi kujutatakse lihtsalt kirjeldavas vormis, mida lavastuse jooksul tegelikult ka suuresti tehakse, siis ei oleks selle mõju ehk niivõrd suur, kui ta on seda koos eelnimetatud lavastuslike elementidega.

Sõjaõuduste üheks osaks on paratamatult vägivald ning tapmine. „Päevaraamatu“ puhul ei ole need ilmingud alati otseselt seotud sõjaga, vaid pigem sõjast tingitud elukvaliteedi languse ja sellest tulenevate vaimsete proovilepanekute tulemiks. Laval saavad sõja tõttu surma poiste ema ja isa (Rasmus Vendel), kes astuvad mürsu ja miini otsa. Teised surmad on toimunud kaksikvendade käe läbi, kuna lisaks omakohtu mõistmisele aitavad poisid teispoolsusesse oma vanaema ja Jänesemoka ema. Laval toimuv on häiriv, kuna fiktsionaalses ruumis on tegemist väikeste poistega, kes peavad oma lähedased tapma, kuid seejuures tekib vaataja seisukohast teatav dissonants reaalsusega, kus hakkab domineerima näitlejate lavaväline olemus. Teisisõnu on raske ette kujutada poisslapsi, kui neid kehastavad näitlejad on täiskasvanud mehed. Seega väidan, et laval käsitletud teemadel ja transgressiivsetel aspektidel ei ole niivõrd tugevat mõju, kuna silmale nähtav pilt võtab ära võime inimese ettekujutuses konkreetseid olukordi omale reaalsemaks luua, mistõttu ei pruugi tavapärased transgressiooni ilmingud olla nii tugevad, kui nad oleksid ehk mõnel teisel kujul.

2.3 Seksuaalsus ja hälbed

Kaksikvendade loos on keskseks teemaks ka seksuaalsus ja tavapärasest erinev inimese psüühiline olek, mis eelkõige väljendub Jänesemoka tegelaskuju kaudu. Seejuures tekib teatav vastuvõtu häire, kuna esiteks on tegemist lastega, kellele tavapäraselt ei omistata seksuaalseid tundmusi, mis baseeruks naudingul ehk normaalsuse piir ületatakse juba hetkel, kui sellest räägitakse. Teiseks tekib eos blokk minu kui vaataja seisukohast, kuna eeldades, et väikesed lapsed ei ole veel sotsiaalselt ega vaimselt küpsed, et tunda täiskasvanutega sarnasel määral huvi seksuaalsuse vastu, järeldub sellest, et tegemist on kas seksuaalse väärkohtlemise või hälbelisusega. Esimene kord, kui poisid puutuvad kokku seksuaalsusega, on hetkel, kui Jänesemokk pakub ennast neile. Vahetult enne seda näeb vaataja, kuidas laval näitlikustatakse seda, kuidas Jänesemokk otse kitse nisast piima joob, mis sõltuvalt inimese taluvusvõimest võib mõjuda samuti üle piiri minevana. Tegemist on antud juhul millegagi, mis ei ole tavapärane ja jääb väljaspoole ühiskondlikult kokkulepitud norme, mille tõttu

mõjub see laval kummastavana. Poiste selline kokkupuude naabritüdrukuga lõpeb sellega, et nad saavad teada, et tüdruk elab väga viletsates oludes ja tema ema vaimse tervisega ei ole kõik korras. Olgugi, et Jänesemoka käitumine ei sobitu samuti normaalsuse piiridesse, tekib poistel ja minul kui vaatajal tüdruku suhtes kaastunne, kuna ilmselt on tüdruku olukord selline keskkonnatingimuste tõttu, kus ta elama peab. Kuigi Jänesemoka psüühilist seisundit võiks pidada tavapäratuks, siis hullusest ei saa tema puhul rääkida, kuna tüdruk on pigem mõjutatud elu- ja keskkonnatingimustest, mis on ta vaimse oleku säärasesse staadiumisse viinud. Sama kehtib tüdruku ema kohta, kuna loo lõpuks saavad nii poisid kui vaatajad teada, et ema ei ole tegelikult kurt ega pime. Jänesemoka enese sõnade järgi ema üksnes teeskleb sellist olekut, et lapse küsimustest pääseda.

Jänesemokaga seoses ilmneb kõige jõulisemalt veel teinegi olukord, kus tuleb esile transgressiivsuse üks teemadominantidest, milleks on hälbeline seksuaalsus. Nimelt on kaksikvennad tunnistajaks hetkele, kus tüdruk on vahekorras koeraga. Vaatajale seda ei visualiseerita, kuid poisid kirjeldavad üsnagi detailselt seda, mida tüdruk koeraga tegi. Seejuures käivitub igal vaatajal vaimusilmas ettekujutus sellest olukorrast, mis omakorda loob iga inimese jaoks erineva häirituse astme, mis on ilmselt tingitud varasemast elukogemusest ja kujutlusvõime rikkusest. „Päevaraamatust“ ilmneb veel hälbelisele seksuaalsusele viitavaid stseene, kus esimeses lisandub ka usurüvetuse dominant, kuna vaataja saab teada, et kirikuõpetaja (Kaarel Pogga) kasutab lapseohtu Jänesemokka seksuaalselt ära, andes vastutasuks tüdrukule raha. Seejuures tabasin end automaatselt mõtlemas ilmsiks tulnud lugudele katoliku kirikust, kus kirikuõpetajad on noori poisse samuti seksuaalselt ära kasutanud. Seetõttu liikus selle olukorra kirjelduse fookus hälbelisuselt absurdsuse või teatava äratundmiseni reaalsest maailmas, mis sai hiljem ka koomilisema alatooniga lahenduse, kui poisid lähevad kirikuõpetajalt Jänesemokale raha nõudma. „Issand, Sa oled saatnud mulle ka veel selle katsumuse!“ (Ramul 2024: 25) sõnas kirikuõpetaja, mille peale käis nähtud etendustel publiku hulgas kerge naerupahvak. Mõneti tavatult näeme laval ka teist ärakasutamise olukorda, mille tavatus seisneb selles, et ärakasutajaks on naisterahvas, kes hakkab poisse käega rahuldama. Julgen arvata, et valdav enamus inimesi peab vaimusilmas laste seksuaalseks ahistajaks eelkõige meessoost isikut, mille tõttu mõjub teenijatüdruku käitumine võibolla ehk veelgi räigemana. Lisaks visualiseeritakse see olukord vaatajale eriti tugevalt ka silmade ette. „Kui mul oleks kaks titte, niisama ilusat poisut nagu teie, annaksin ma neile siit magusat piima...“ sõnab

teenijatüdruk poistele (Ramul 2024: 27). See omakorda ilmestab veel teatavat kõrvalekallet normist, kuna tüdruku seksuaalne iha on justkui tingitud soovist, et poisid oleksid tema enda lapsed.

2.4 Alastus ja vandumine

Eelnevalt käsitletud teemadominandid on olnud väga jõulised ja arvan, et vaataja seisukohast vast kõige rohkem piire ületavad, kuna sõja ja selle õuduste puhul on tegemist küllaltki aktuaalse ja geograafilises mõttes lähedase probleemiga ning seksuaalsuse puhul on teema keskel lapsed, mis omakorda tõstab teema tundlikkuse astet. Viimaste teemadominantide puhul on aga asjakohane mõte, et kas või millisel määral alastust ja vandumist võib üldse transgressiivseks pidada. Nagu varasemalt täpsustasin, asendaksin eesti keele puhul vandumise ropendamisega, kuna subjektiivselt tundub vandumine oluliselt leebem kui ropendamine. Mõlema teema puhul sõltub piiride ületamise määr aga ehk kõige rohkem just inimese kultuuritarbimisest ja ropendamise puhul ka kodusest kasvatuses ehk keelekeskkonnast, milles on harjutud olema ja mida tarbima. Arvan, et kui eelmiste dominantide puhul võib üsna üheselt paika panna, et tegemist on asjadega, mis on häirivad, siis alastuse ja ropendamise puhul ei ole see paljude jaoks häirivaks teguriks. „Päevaraamatus“ on kõige ropuma suuga vanaema, kes kutsub kaksikvendasid litapoegadeks. Poisid ise kirjeldavad aga eriti detailselt, kuidas möödud neid tänaval kutsuvad, ning nad treenivad teineteist roppuste suhtes immuunseks, et need sõnad ei teeks enam haiget, kui inimesed neid alandavad. See on ka ainus koht lavastuses, kus roppuste tõttu võiks keegi ehk tunda, et minnakse üle piiride, sest hilisem vandesõnade ja roppuste kasutamine ei ole niivõrd intensiivne.

Alastuse kujutamine laval on ilmselt häiriv siis, kui pole seda varasemalt teatris või muu kultuurikogemuse kaudu näha saanud. Selle puhul ei ole küsimus mitte ainult selles, kas seda on rõve või häiriv vaadata, vaid sinna tekib lisaks sotsiaalne surve alasti inimest mitte vaadata, kuna see ei kuulu normi alla. Antud lavastuse puhul näeb vaataja paljast ihu hetkel,

kui teenijatüdruk tahab hakata poisse pesema. Poistel endalgi tekib korraks piinlikkuse tunne, kui nad saavad aru, et teenijatüdruk ei plaani pesu ajaks ära minna, vaid jääb nendega samasse ruumi. Järgmisel hetkel võtavad kaksikvendasid kehastavad näitlejad end riidest lahti ja tüdruk hakkab poisse pesema. Arvan, et „Päevaraamatu“ puhul ei ole alastus ise laval niivõrd häiriv, kuna alastuse kujutamise kontekst on mingil määral õigustatud, kuna põhjus, miks alasti võetakse, on realistlikust aspektist loogiline. Samaaegselt on stseen häiriv, kuna vaataja ilmselt aimab, et teenijatüdruku kavatsused poiste suhtes ei ole üllad, vaid alastus laval on tüdruku poolt justkui seksualiseeritud. Seega arvan, et alastus ise ei häiri vaatajaid, vaid häirib sellele alastusele järgnev (vt 2.3). Kui laval näidataks alastust, mille põhjust vaataja ei tea, siis oleks selle efekt ja vastuvõtt ilmselt häirivamad.

3. RETSEPTSIOONIUURING

Järgnevas peatükis analüüsin uuringu tulemusi ja kirjeldan uuringu läbiviimise protsessi. Esimeses alapeatükis annan ülevaate uuringu koostamise taustast ning sellega kaasnenud raskustest. Sellele järgnevad alapeatükid, kus kirjeldan uuringu tulemusi ja analüüsin, kuivõrd ja millisel moel on „Päevaraamatu“ näol tegemist piire ületava lavastusega. Uuringu tulemused on kajastatud järgnevates alapeatükkides teemade kaupa.

3.1 Uuringu taust

Antud töö jaoks käisin „Päevaraamatu“ vaatamas 28. veebruaril ja 7. märtsil 2025. Algselt plaanisin ka märtsi lõpus toimuma pidanud etendust vaatama minna, et intervjuu jaoks sealsete inimeste kontakte paluda, kuid etendus jäi ära näitleja jalavigastuse tõttu. Uuringu jaoks küsitletavate inimeste kontaktid sain enne 7. märtsil toimunud etendust. Kokku palusin uuringus osaleda kaheksal inimesel, kuid vestlesin lõpuks neist viiega. Algselt tekkis probleem inimeste hõivatusega, kuna vestlemiseks oli keeruline vaba aega leida ja paljud neist viiest ei vastanud mulle kohe. Aprilli alguses arvasin, et kontakteeritud inimestest ei vasta mulle piisaval hulgal inimesi ja seetõttu uurisin tuttavatelt, kas keegi on veel antud lavastust näinud, ning tänu sellele sain veel kahe inimese kontaktid. Lõpuks vestlesin seitsme inimesega, kes on edaspidi määratletud M (mees) või N (naine) ja tähe taha on arvuga märgitud inimese vanus. Vestlused viisin läbi Zoom keskkonnas ja ühel juhul vestlesin vastajaga telefoni teel. Viis inimest olid etendust näinud 7. märtsil, ülejäänud kaks 18. jaanuaril ning 28. veebruaril. Esimese intervjuu viisin läbi 3. aprillil ja viimase 26. aprillil.

Vestlejate valimisel üritasin leida võrdselt nii mehi kui naisi ning inimesi, kes oleksid võimalikult erinevatest vanusegruppidest. Uuringus osales neli naist (N26, N27, N32, N59) ja kolm meest (M33, M38, M48), kõige noorem naine oli 26-aastane ja kõige vanem 59.

Kõige noorem mees oli 33-aastane ja kõige vanem 48. Oleksin soovinud vestelda ka mõne põhikooli või gümnaasiumiastme noorega, kuid neiu, kes algselt oli nõus, hiljem mulle enam ei vastanud. Intervjuude läbiviimisel võtsin aluseks kava, mis on leitav lisast (LISA 1) ning milles olevad küsimused võtsin aluseks kõikidele intervjuudele. Läbiviidud intervjuude transkriptsioonid on minu valduses.

3.2 Demograafilised näitajad

Intervjuu alguses uurisin inimestelt nende demograafilise tausta kohta ja küsisin nende vanust, elukohta ja haridustaset. Tabelis 1 on välja toodud vastajate demograafilised näitajad.

Demograafilised näitajad	Sugu	Vanus	Elukoht	Haridustase
1.	N	32	Rakvere	bakalaureusekraad
2.	N	27	Tartu	bakalaureusekraad
3.	N	26	Rakvere	rakenduskõrgharidus
4.	N	59	Tartu	keskeri
5.	M	38	Tallinn	magistrikraad
6.	M	48	Tartu	doktorikraad
7.	M	33	Tartu	rakenduskõrgharidus

Tabel 1. Vastajate demograafilised näitajad. Autor: Greta Plato, tuginedes intervjuude andmetele.

Lisaks demograafilistele näitajatele uurisin inimestelt ka kultuuritarbimise harjumusi, kus küsisin, kui tihti nad käivad teatris või kinos ja kui suur on nende lugemisharjumus. Inimesed andsid vastuseid nii kuu kui ka aasta lõikes. Järgnevalt on tabelis 2 välja toodud vastajate kultuuritarbimise harjumused. Tabelist nähtub, et kui vastaja ei ole niivõrd tihe teatrikülastaja, siis tarbib ta kultuuri mõnel muul viisil ehk kõikide vastajate kohta võib öelda, et tegemist on moel või teisel sagedaste kultuuritarbijatega.

Kultuuritarbimisharjumused	Teatrikülastuste arv	Lugemus	Kinokülastuste arv
N32	2-3 korda kuus	1 raamat kuus	kord kahe kuu jooksul kinno, rohkem kodus vaatamist
N27	4-5 korda aastas	2-3 raamatut kuus	kuus korra
N26	3-5 korda kuus	2 kuu peale 1 raamat	2-3 korda kuus
N59	mitu korda aastas	mõni raamat aastas	mõni kord aastas
M38	50-100 etendust aastas	umbes 3 raamatut kuus	kaks korda kuus
M48	2 korda kuus	erialast kirjandust palju	kinos käib vähem kui teatris
M33	mõned korrad aastas	umbes 2 raamatut aastas	vähemalt kord kuus

Tabel 2. Vastajate kultuuritarbimise harjumused. Autor: Greta Plato, tuginedes intervjuude andmetele.

Viimaks küsisin inimestelt, kas nad külastasid teatrit üksi või kaaslasega ning mis oli õigupoolest nende teatrikülastuse põhjuseks. Kõige selgemalt tuli välja, et „Päevaraamatut“ tuldi vaatama, kuna keegi oli lavastust soovitanud või oldi varasemalt kursis lavastaja/näitlejatööga. Seitsmest inimesest kuus olid moel või teisel lavastuse kohta kiidusõnu kuulnud või mindi etendust vaatama, kuna nad teadsid, et tegemist on Ringo Ramuli lavastusega. Vaid N27 läks teatrisse, kuna sõbranna kutsus teda ning tema puhul oli tegemist ka sooviga teatrisse minna teatri kui sündmuse pärast (Intervjuu 2). Lisaks tõid inimesed välja teisi põhjuseid, miks nad „Päevaraamatut“ vaatama läksid. Vastajatele sobis näiteks konkreetne päev, kui seda vaatamas käidi, või mindi kaasa elama laval olnud

tuttavatele (Intervjuu 6). N59 tõi välja, et tema ostis eelkõige pileti Vanemuise sooduskampaania raames, kuid valiku tegi ta ikkagi selle põhjal, et talle meeldisid näitlejad ja ta oli kuulnud kiidusõnu lavastuse kohta (Intervjuu 4). M38 tõi välja, et tema teatriringkonnas olevad tuttavad olid öelnud, et lavastust tasub vaatama minna, aga vaatamine on päris tume ja raske (Intervjuu 5). Intervjueeritud inimeste üldine taust on seega üsna sarnane ehk isegi, kui ei olda niivõrd sagedased teatrikülastajad, siis kultuuri või vähemasti ümberringi toimuvat tarbitakse moel või teisel üsna sagedasti ja ollakse ka kursis sellega, mis kultuuriruumis toimub. Nii N27, N26 kui ka M48 olid kursis sellega, et teatriauhindadel oli „Päevaraamat“ nomineeritud (Intervjuu 2, 3 ja 6). Lisaks tõi M33 huvitava kommentaarina välja selle, et ta on niivõrd harv teatrikülastaja seetõttu, et talle ei meeldi klassikaline teatri tegemise viis, kuna ta ei suuda suhestuda sellega, kuid Ringo Ramuli käekirja ta tunneb ja ta ei ole selles pidanud pettuma (Intervjuu 7).

Viimaks uurisin vastajatelt, kas nad tulid teatrisse üksinda või koos kaaslasega. Kuuel juhul seitsmest käisid inimesed teatris kaaslasega, kes oli neid sinna kutsunud või vastupidi, vaid N59 oli teatris üksinda. Isegi kui keegi oli uuringus osaleja teatrisse kaasa kutsunud, siis kõikidel juhtudel teadsid inimesed suuremal või vähemal määral, mida nad vaatama lähevad.

Kokkuvõtvalt on uuringus osalenud inimesed põhiharidusest kõrgema haridusega ning on huvitatud kultuuri tarbimisest, mida indikeerib ka teatrikülastuste arv, lugemus või kinos käimise rohkus. Lavastuse valik tehti, kuna vastajad olid kuulnud positiivset tagasisidet nähtu kohta teistelt inimestelt ning neile meeldib lavastaja käekiri või lavastuses mängivad näitlejad. Üle pooltel juhtudel mindi lavastust vaatama kaaslase kutsel või oldi hoopis ise see inimene, kes kellegi endale kaaslaseks palus.

3.3 Olulisim lavastusest

Järgnevalt palusin inimestel mõelda ennast olukorda, kus nad peaksid ümber jutustama selle lavastuse sisu inimesele, kes ei ole „Päevaraamatut“ näinud. Antud küsimuse eesmärgiks oli aru saada, kui palju ja mida mäletavad inimesed lavastuse sisu kohta ehk mis oli nende jaoks

selle lavastuse juures oluline. Lisaks uurisin seda, kas peale lavastuse lõppu jagati oma mõtteid või kogemust teatrikaaslase või mõne tuttavaga ning kui jah, siis mida. Küsimuse eesmärk lähtus eelnevast küsimusest, kuid seejuures soovisin, et inimene meenutaks oma hetkeemotsioone vahetult pärast etendust, et aru saada, kas inimese hiljem välja kujunenud vastuvõtt lavastusest sarnaneb sellega, mis oli vahetu kogemus.

Lavastuse sisu kirjeldamisele lähenesid vastajad peamiselt kahte moodi: eelkõige tehti ümberjutustus sisust või toodi välja üldnimlikke teemasid, mida lavastus käsitles, kuid tehti ka kombinatsioon mõlemast. Sisu kirjeldamisel olid kokkuvõtted sarnased ehk kirjeldati, kuidas lugu räägib kahest poisist või vennast, kes sõjaolukorra tõttu saadetakse maale vanaema juurde. Sinna juurde lisati, et loo jooksul näidatakse, kuidas need poisid karmi vanaema ja sõjaolude keskel hakkama peavad saama. N27 tõi ka välja, et poisid löid omamoodi treeningsüsteemi, et teha endid selliseks, kus mitte miski neile haiget ei tee ega mõju (Intervjuu 2). Paljudest vastustest käis ka läbi see, et poisid kasvasid tegelikult iseennast üles ning N26 meelest olid vennad lõpuks hoopis need, kes kasvasid ka seda vanaema (Intervjuu 3). Seega peamiselt keskendusid vastajad loo sisust rääkides teose narratiivile, millele lisati juurde loo teemadest lähtuvaid probleeme või küsimusi, millega lavastus tegeles. Kaks vastajat lähenesid loo kirjeldamisele teisiti ehk N59 ei rääkinud niivõrd palju loos juhtunud sündmustest, vaid rääkis selle ideelisest tasandist ehk tema jaoks oli see eelkõige lugu inimeseks olemisest ja sellest, kuidas keegi võib hakata tegema asju, mida ta tavapärasel olukorras ei teeks (Intervjuu 4). Ka teised vastajad tõi lisaks loo kirjeldusele välja ideelise tasandi kontekstis teatavat soojust või arusaamist, mis kaasnes selle loo lõpuga, kuna siis sai kinnistatud iga tegelase lugu ja motiivid, mis ajendasid üht või teist otsust vastu võtma. M48 ei hakanud aga lugu detailselt ümberjutustama, vaid tõi välja aspekte lavastusest, mille tõttu ta seda teistele soovitaks. Tema jaoks oli tegemist Ida-Euroopa ajaloo pärit traagilise looga, mis oli lavastustehniliselt väga hästi sooritatud ja selle kokkukõla tõttu soovitab ta seda vaatama minna. (Intervjuu 6)

Vastajate vahetute emotsioonide jagamise kohta uurides selgus, et kohe pärast etenduse lõppu olid tunded ja mõtted eredad ning tugevad, sest kogemus oli olnud küllaltki võimas. Vastajad tõi ka välja, et lavastuse näol oli tegemist ühe parima kogemusega üle pika aja ning seetõttu jagati soovitusi tuttavate seas veel hiljemgi. Etendusejärgselt reflekteerisid nähtu üle oma teatrikaaslasega kõik vastajad, välja arvatud N59, kes tuli teatrisse üksinda.

Ta ei arutlenud oma vaatamiskogemuse üle hiljem kellegagi, kuna polnud inimesi, kes oleks seda lavastust näinud, kuid N59 tõi välja, et ta tutvus hiljem arvustustega, millede sisuga oli ta üldiselt nõus. (Intervjuu 4) Teiste intervjuueeritavate vastustest tuli välja, et pärast etendust jagati muljeid nii teatavast raskustundest, mis vaadatu sisuga kaasnes, kui ka vaimustusest, mis oli tekkinud kogu tervikut silmas pidades. Näiteks kirjutas M38 kogu trupile pärast etendust ning tänas neid nähtu eest. Mees tõi välja, et ta sooviks seda teist korda uuesti vaatama minna, kuna tema jaoks oli lavastuse tempo ja tonaalsus paigas ning teatav ängistus, mis on hästi lavastatud, mõjub talle hoopis positiivsemas võtmes. (Intervjuu 5) Positiivsusele vastukaaluks oli ka inimesi, kelle jaoks lavastuses käsitletud teemadest tekkis etendusejärgselt teatav vaimne rusutus, mis veel järgmisel päeval kaasas käis. N27 kirjeldas, kuidas ta peale etendust sõbrannaga raskustundest rääkis ning ta sai ka teada, et sõbranna tuttavad ei olnud tahtnud seda lavastust vaatama minna just seetõttu, et nad ei oleks jaksanud sellise teemaga vaimsel tasandil tegeleda (Intervjuu 2). Sarnast vaimse raskusega mitte-tegelemise soovi tõi välja ka teised vastajad (Intervjuu 3 ja 4), kes arvasid, et paljud pelgavad seda lavastust just seetõttu, et tegemist on raske teosega, mis kõigile ilmselt ei sobiks.

Kaaslasega jagatud mõtetest toodi ka välja Kristin Pritsi kehastatud Jänesemokka, kelle saatuse ja valikud elus näisid inimestele korda minevat, lisaks kaksikvendade endi omadele. N32 kirjeldas Jänesemokkaga seoses eelkõige teatavat mõistmist ja sümpaatiat, kuna tema jaoks nii tüdruku kui ka teiste tegelaste saatused põhjendasid end lõpuks ära. Lisaks tõi N32 välja lavastusega kaasnenud vaimustuse ning mingisuguse edasiviiva jõu, mis väljendus just poiste tegutsemises ning seetõttu püsis naisega raskustunde asemel pikalt hoopis kergus. (Intervjuu 1) N32 näitlikustab Henri Schoenmakersi mõtet, kus vaataja hakkab end laval olevaga identifitseerima või tekib empaatiavõime (vt ptk 1.2). Antud juhul arvan, et „Päevaraamatu“ puhul tekib vaatajatel empaatiavõime, sest vastajate vastustest ei tulnud välja, et keegi oleks end laval toimuvaga üks-ühele samastanud, kuna laval toimuv on küllaltki äärmuslik. Seega ilmneb, et kogu raskuse keskel on võimalik leida sellest loost midagi, mis paneb tundma kaasa või aitab mõista tegelaste saatust.

Üldine arvamus lavastusest oli positiivne, ainsana tõi M33 kaaslasega arutlusest välja, et asi, mis oleks võinud olla tugevam või robustsem, oli emarolli kehastava Ilo-Ann Saarepera esitus (Intervjuu 7). Algselt mängis lavastuses ema Kärt Kull, kuid aasta algusest asendab

teda Ilo-Ann Saarepera. Nõustun M33-ga, sest oma natuurilt mõjub Kärt Kull jõulisemalt ja ehk isegi karmimalt ja seejuures ei olegi määravaks ehk näitleja enda rollisooritus, vaid näitleja loomus ning olek. Kokkuvõtvalt jagasid vastajad oma kaaslastega vahetult pärast etendust või ka hiljem oma positiivseid emotsioone, mida algselt võibolla varjutas veidi teatav ängistus, kuid lõplik tundmus oli kõigil ühine, kuna arvati, et tegemist on väga tugeva lavastusega. N26 rõhutas ka seda, kuidas ta oma sõbrannaga arutles materjali enda õnnestumise üle ning mõlema jaoks oli märkimisväärne, et lavastuse puhul on dramatiseeringu ja lavastuse autor samad ning kumbki neist kahest ei ole teisest rohkem esil (Intervjuu 3).

3.4 Transgressioon „Päevaraamatus“

Intervjuu keskseks eesmärgiks oli teada saada, kuidas tajuvad vaatajad lavastuses üle piiride minekut ning kui jah, siis millistel hetkedel see väljendus. Järgnevalt küsisin vastajatelt, milliseid emotsioone nad vaatamise hetkel tundsid ning milliste stseenide juures need kõige tugevamalt aktiveerusid. Seitsmest inimesest kuue jaoks oli lavastuse juures konkreetseid stseene või hetki, kus tunti, et lavastus mängib teatavate piiride ületamisega või see tekitab emotsioone, mis teadvustavad mõningast ebamugavust. M38, kes ei kuulu ülejäänud kuuega samasse kategooriasse, nentis, et ta sai aru selle lavastuse tõsidusest ning ka rõhuvast õhkkonnast, mis saali tekkis, kuid ta ise sarnaseid tundmusi ei kogenud (Intervjuu 5). Tema jaoks ei olnud „Päevaraamatut“ raske vaadata, vaid pigemini oli selle ängistuse keskel kohti, kus sai naerda teatava absurdelt monotoonse kõneviisi üle, mida kaksikud rääkimisel kasutasid (samas). Kuigi võiks seejuures arvata, et naeru näol on tegemist kaitsemehhanismiga raskuse leevendamiseks, siis M38 jaoks tekkis lavastuses teatav humoorikas dissonants kurbadest olukordadest rääkimise ja kaksikute kõnes puuduvate emotsioonide vahel (samas). Osaliselt sarnaseid mõtteid jagasid ka M48 ja M33, kes küll tõid välja hetki, mis olid süngemad, kuid kummagi jaoks ei jäänud raskustunne püsima, vaid pigem lahustas selle lavastuslikust tervikust saadud elamus (Intervjuu 6 ja 7).

Kuigi antud töö valim ei luba teha laiaulatuslikke oletusi kogu lavastust vaatamas käinud publiku vastuvõtu kohta, siis praeguse valimi kohaselt oli meeste jaoks nähtut lihtsam endast läbi lasta, kuna vaimu survestavad emotsioonid ei olnud nende jaoks võibolla niivõrd mõjusad. M33 arvas, et talle ei ole probleemi selliste raskustega tegeleda või neid kogeda, sest ta võtab need vastu, kuid ta ei jäta neid enda sisse (Intervjuu 7). M48 tõi ainsa ehmatusmomendina lavalt välja stseeni, kus kaksikud hakkavad füüsiliselt ennast valu suhtes immuunseks treenima (Intervjuu 6). Laval olevad Ken Rüütel ja Veiko Porkanen kastavad käed hallikasmusta aine sisse ning kui üksteist reaalselt lööma hakatakse, siis jäävad neist löökidest mõlema kehale jäljed. M48 nentis, et see oli ainus kord, kus ta korraks võpatas, sest ta teab, kui valus see olla võib, aga sellegipoolest ei olnud tal saalis olles ebamugav (samas). Uuringus osalenud meeste jaoks oli seega ilmselt lihtsam seda lavastust vaadata, kuid nende puhul kehtib samuti empaatiavõime rakendumine (vt ptk 1.2), kuna laval olev raskus jõuab nendeni. M38 puhul tekib erisus kõikidest teistest ilmselt tema suure teatriküllastuste arvu tõttu, kuna ta on tõenäoliselt harjunud erinevat tüüpi teatritegemist nägema.

Ülejäänud uuringus osalejad tundsid saalis olles ebamugavustunnet ning muuhulgas ka õõva ja kurbust nende laste saatuse üle. Laval olev tundus nende jaoks karm ning räige, aga samal ajal käis selle kõigega kaasas ka leppimine ja arusaam, miks laval olevate tegelaste otsused olid sellised, nagu nad lõpuks olid. Peamiselt olid kõik sellised emotsioonid seotud Jänesemokaga, eriti olukorras, kus kirjeldati tema vahekorda koeraga või tema vägistamist. N32 kirjeldas õõva, mis oli seotud Jänesemoka tegelasega ning konkreetselt koeraga aasa peal toimunud vahekorda. Naise jaoks oli see väga rõve ja tema esmane reaktsioon oli selle olukorra suhtes tauniv, aga samal ajal oli tema jaoks seal ka kurbust ja ühes sellega ilu, kuna oli mõistetav, kust sellised teod või otsused tekivad. (Intervjuu 1) Lisaks oli naise sõnul selles kõiges ka kaastunne ja teatav heameel, kuna isegi Jänesemoka jaoks on olemas inimesed, kes teda hoiavad (samas). Nagu eelnevalt etenduse analüüsis kirjeldatud (vt ptk 2), on vastajate jaoks kõige häirivamad Jänesemokaga seonduvad stseenid, mis viitab ka sellele, et Jänesemoka tegelase käitumises on transgressiivsusele omaseid tunnuseid nagu näiteks hälbeline seksuaalsus.

Antud intervjuude käigus mainiti häirivatena vägistamisega seonduvaid stseene ning muuhulgas selgus, et vägistamisega seonduvad situatsioonid ei ole naisterahvaste jaoks

rohkem resoneeruvad, vaid ka meeste jaoks oli laval nähtu emotsioone tekitav. M33 kirjeldas raskema stseenina seda, kuidas Jänesemokk oli valmis iseennast kiusajatele pakkuma ning seejuures oli tegemist lapseas oleva tegelasega (Intervjuu 7). Nii N27 kui ka N59 jaoks oli vägistamisega seonduvaid kirjeldusi raske kogeda ning N59 lisas sinna juurde, et tema jaoks oli õudne ka see, et tüdruk oli ise selle kõigega nõus (Intervjuu 2 ja 4). Viimane tõi Kristin Pritsi kehastatud tegelase puhul esimese asjana välja sedagi, et oli häiriv, kuidas tüdruk otse kitse nisast piima jõi (Intervjuu 4). Seejuures oli tüdruku suhtes kõikidel vastajatel kaastunne ja mõistmine, sest saadi aru, et ta lihtsalt ei oska nendes tingimustes paremini elada ja endaga hakkama saada. Kitsenisast piima joomine viitab justkui ebatavalisele käitumisele (vt ptk 2.3), mille tõttu saab omistada Jänesemokale vastajate poolt teatavat üle piiri kalduvat olemust, mis on vaataja jaoks häiriv.

Emotsionaalsematest stseenidest toodi lisaks välja üleüldisemalt poistega seonduvaid olukordi, mille puhul tekkisid inimestes sarnaselt Jänesemokaga seonduvatele stseenidele kaastunne ja kurbus. Näiteks töid kaks vastajat N32 ja N26 esile laste ema surma, mille teeb traagiliseks asjaolu, et ema lendab poiste silme all õhku ja ta süles on poiste väike poolõde (Intervjuu 1 ja 3). N32 lisas, et lavastuses kujutatud sõjajubedused olid küll koledad, kuid mingil määral on tekkinud harjumine selliste vaatepiltidega, kuna Ukraina sõja tõttu näeb sääraseid jubedusi igapäevaselt (Intervjuu 1). N26 jaoks oli ängistav just selle lavastuse sisu ja poiste saatus, mistõttu tundis ta vahepeal, et selle raskuse tõttu tahaks ta saalist välja minna, kuna nendest lastest oli kahju (Intervjuu 3). Siit nähtub, et lisaks Jänesemokaga seonduvale tekitab inimestes raskust ja sellest lähtuvat ebamugavustunnet sõda ja sellega seonduvad õudused (vt ptk 2.2), mistõttu antud lavastuse kontekstis saab vastajate välja toodud stseene vaadelda samuti transgressiivsetena.

Lavastuse sisu kontekstis töid ka mitmed teised vastajad, nagu N26 ja N32 välja, et resoneeruvus praegu Ukrainas toimuva sõjaga justkui võimendas ja muutis reaalsemaks mõtteid ja tundeid, mis etendust vaadates tekkisid (Intervjuu 3 ja 1). N27 kirjeldas seda, kuidas ta tajus, et täiskasvanuid sarnases olukorras vaadates ei ole emotsionaalne tasand nii võimendatud kui laste puhul (Intervjuu 2). See on ilmselt paljude vaatajate jaoks põhjus, miks lavastus käib piiriäärses olekus, sest paratamatult on mentaalselt raske näha kergelt haavatavaid lapsi selliseid asju kogemas. Samal ajal võib aga sisseelamist nendes õudustesse häirida teadmine, et laval kujutatut ei ole päriselt ning lasteks ei kehastu lapsed,

vaid täiskasvanud näitlejad, mistõttu tundsin mina, et see ei ole tegelikkuses nii mõjus, kui ta olla võiks.

Kuigi intervjuu kavas ei olnud planeeritud küsida eraldi vastajatepoolset kommentaari vanaema tegelase kohta, siis esimestes vestlustes tuli Merle Jäägeri kehastatud tegelane jutuks, kuna arvan, et ta on selle lavastuse puhul üks ambivalentsemaid emotsioone tekitav tegelane. Selliselt kirjeldas vanaema ka N59, kes ütles, et tema puhul ei saa üheselt paika panna, et ta oleks olnud halb või hea, kuna elu oli teda ilmselt selliseks kujundanud ja seetõttu ei peaks teda hukka mõistma (Intervjuu 4). Ka N32 tõi vanaema kirjeldamise puhul välja, et tal oli ilmselt tegemist mingisuguse teistlaadi armastusega oma lastelaste vastu, mis oli lõpuks tugev nende laste suhtes (Intervjuu 1). Just lavastuse lõpuks saab vaataja aru, et vanaemal ei ole oma elu lõpus peale nende laste mitte kedagi ja kuigi ta on varasemalt nende vastu karm olnud, siis hoolimata kõigest on poistel vanaema suhtes lugupidamine ja ilmselt ka armastus, sest poisid ei taha otsustaval hetkel emaga kaasa minna, vaid soovivad jääda vanaema juurde. Seevastu N26-e jaoks oli vanaema näol tegemist küllaltki jõhkra tegelasega, kes oli muuhulgas ka ropu suuga. Naine arvas, et kuna tema tutvusringkonnas on inimesi, kes ei talu laval ropendamist, siis Merle Jäägeri tegelane võib mõjuda selliselt, et inimene ei taha laval olevat vaadata. (Intervjuu 3) Ropendamist laval tõi esile ka M48, kes arvas, et ta ema seda lavastust ei kannataks, kuna ta jaoks ei ole teater sellisel kujul enam niivõrd puhas (Intervjuu 6). Seega käib vanaema puhul ühest küljest kaasas mõistmine, kuid teisalt võib tema olek ja loomus vaataja vastuvõtule negatiivsena mõjuda. Teisisõnu mõjub inimestele, kes ei kannata laval ropendamist, vanaema tegelaskuju ebameeldivalt, kuna temas on transgressiivsusele omaseid tunnuseid (vt ptk 2.4).

Kokkuvõttes olid vastajate emotsioonid lavastuse hetkel küllaltki eriilmelised, sest tunti nii rõõmu, aga samal ajal ka kurbust ning raskust lavastuse sisu mõttes. M33 kirjeldas, kuidas lavastus on inimese emotsioonidega mängimise peale oskuslikult üles ehitatud ehk ühel hetkel on mõtteline helgus ning hetk hiljem nullitakse eelnev ja tekitatakse uuesti teatav pinge (Intervjuu 7). Ilmselt on see lavastuslikus mõttes taotluseks olnud, et vahepeal vaataja jaoks raskust leevendada, sest loost ei puudunud ka hetked, kus terve saal laval öeldu peale muheles. Vastajate jaoks olid kõige emotsionaalsemad stseenid seotud eelkõige Jänesemokaga, kuid toodi ka välja vägivalla kujutamist laval ja poiste ema surma. Nende stseenide puhul märkisid vastajad, et nad tundsid õõva ja raskust. N27 sõnastas täpselt lahti

nende stseenide olemuse ehk laval reaalselt toimuv ei olegi võibolla niivõrd õudne, pigem viib iga inimese kujutlusvõime need tunded nii kaugemale, et need võimenduvad (Intervjuu 2). Seejuures ei näe vaataja kordagi laval vägistamist või kellegi tapmist, vaid seda tehakse kirjelduste ning kujundite kaudu, mis inimeste vaimusilmas lähevad nii palju üle piiri, kui suur on nende tundlikkuse aste. See on ka omane transgressioonile, kuna piire ületavad tundmused tekivad lähtudes iga inimese emotsionaalsest pagasist. Kuigi kokkuvõttes tundsid inimesed vahetult peale vaatamist ja ka selle ajal raskust, siis hiljem meenutatakse pigem elamust, mis kogu tervikust saadi.

3.5 Olulisus praeguses hetkes

Intervjuus uurisin lisaks emotsioonidele ja stseenide kirjeldusele ka seda, mille jaoks „Päevaraamatut“ praegusel ajal võiks vaja olla. Sellest lähtuvalt uurisin, kes seda sellisel juhul vaatama võiks minna ehk kellele vastaja soovitaks seda lavastust või vastupidi, kellele mitte. Kuigi ei ole teada, kas lavastaja tõukus materjali valikul olukorrast Ukrainas või oli see idee juba varasemalt laual, resoneerub lavastuse sisu maailmas toimuvaga suurel määral. Sarnast seost Ukraina sõja või Lähis-Idas toimuvaga tõid välja ka mitmed vastajad ning seejuures tõdeti, et ajalugu kordub endiselt ja inimkond ei ole siiani suutnud sellest õppida. M48 sõnul jõutakse sellist tüüpi Ida-Euroopa ajalugu puudutavate lavastusega alati sama järelenduseni, et kunagi olnud konfliktid on endiselt alles ning mitte midagi ei ole muutunud, kui vaadata tänapäeval toimuvat olukorda (Intervjuu 6). Seitsmest vastajast kuus tõid välja, et nad mõtlesid vaatamise ajal või tagasiulatuvalt sõjaohu peale, mis on praegu aktuaalne, vaid M38 ei toonud seda eraldi välja. Mees sõnas lavastuse vajalikkuse kohta, et tema jaoks ei ole vaja lavastust tingimata päris eluga kõrvutama hakata. Pigem oli tema jaoks lavastuse väärtus selle terviklikkuses, mis lõi justkui omaette maailma, kus kahe tunni jooksul suudeti pinget hoida. (Intervjuu 5)

Teised vastanutest pidasid lavastust oluliseks, kuna see toob hästi välja inimlikkuse aspekti sõjaõuduste kontekstis, mis ilmneb just tegelaste eluvalikute puhul. Näiteks N32-e jaoks oli

lavastuse puhul kohal tunnetus, et praegune sõda on eestlaste jaoks ukse taga ja tegelikkuses ei tea keegi, millisel hetkel on laval nähtud olukorrad siinne reaalsus. Lavastuse vajalikkuse puhul pidas naine veel oluliseks mõtet, et tuleb endile meelde tuletada, et paljude inimeste jaoks on „Päevaraamatus“ kujutatu igapäevane elu. (Intervjuu 1) Kuna lavastuses aset leidnud sündmused ja konfliktid tegelevad inimlikkuse ja selle äärealadega, siis kirjeldasid mitmed vastajad seda, kuidas tegemist on meeldetuletusega, mis saab siis, kui humaansus kaob ära. N59 arvates näitlikustab lavastus seda, kuidas ühel hetkel osa inimesi ei peeta enam inimesteks ning seetõttu tekibki laval nähtud inimestevaheline vägivaldsus (Intervjuu 4). Arvan, et sellist humaansuse kadumist oli eriti teravalt tunda stseenis, kus teenijatüdruk hakkab mööduvatele sõjavangidele süüa pakkuma, kuid viimasel hetkel võtab pakutava söögi nende eest ära ja parastab nende inimeste üle, kutsudes neid loomadeks. M33 jaoks seisnes lavastuse olulisus sõjaohuga arvestamises, kuid teisalt nägi ta selles samamoodi üldinimlikku aspekti ühiskonna tasandil, kus tuleks tegeleda rohkem üksteise hoidmisega ja kurjuse ilmingute märkamisega (Intervjuu 7).

Lavastuse vajalikkuse puhul töid N32 ja N26 eraldi välja kaksikvendade inimlikkuse ja abivalmiduse, mis lavastuse kontekstis vastajate jaoks oluline oli. N32 ja N26 kirjeldasid seda just Jänesemokast lähtuvalt, kuna poisid olid ainsad, kes sellest tüdrukust lõpuks hoolisid. (Intervjuu 1 ja 3) N26 tõi välja, et tema jaoks oli poiste tegevus väga tänuväärne, kuna sellistes elutingimustes peaks inimene eelkõige mõtlema enda vajaduste ja heaolu peale, mitte hoolitsema esmajoones kellegi teise eest (Intervjuu 3). M33 jaoks oli võimalik suhestuda nende poiste inimlikkusega, mis oli peidus paksu naha all, sest hoolimata kõigest jäi neisse alles nende inimlik õrnus (Intervjuu 7). Vastajate jaoks seisneb selle lavastuse vajalikkus seega eelkõige inimlikkuses, mis just kaksikute kaudu selles loos kõige tugevamalt väljendus. Kuigi lavastuses oli vastajate meelest ka palju häirivat, siis empaatia nende tegelaste inimlikkuse suhtes muutis selle loo kokkuvõtteks helgemaks.

Intervjueeritud inimestel palusin ka mõelda, kellele nad seda lavastust soovitaksid või kas on kedagi, kes seda lavastust vaatama ei peaks. Vastajad sõnasid algselt, et soovitaksid seda lavastust kõigile ning toodi ka välja põhjuseid, miks seda vaatama minna. Peamine lähtekoht, mille põhjal soovitus tulevastele vaatajatele tekkis, oli selle lavastuse terviklik lahendus ja hea näitlejate mäng. Iga vastaja tõi otsesemal või kaudsemal viisil välja, et Ken Rütli ja Veiko Porkaneni sünkroonis teksti esitamine oli selle lavastuse üks kõige rohkem elamust

pakkuv element. Enamus vastanutest arvas ka, et nad pole üle pika aja niivõrd head lavastust näinud ja seda julgeksid nad soovitada ka oma tuttavatele. N32-e jaoks oli „Päevaraamatu“ näol tegemist justkui inimeseks olemise õpetusega, mis on ka naise arvates peamiseks põhjuseks, miks lavastust peaks vaatama (Intervjuu 1). Sarnaseid mõtteid jagas ka N59, kuid ta kirjeldas ka seda, et lisaks headele näitleja- ja lavastajatöödele tuleb sealt välja, mis juhtub, kui inimene lubab võimutseda negatiivsetel ihadel (Intervjuu 4). Teisisõnu võeti uuesti kokku vastajate eelnevalt lahti kirjeldatud vaimustus lavastusest ja seetõttu arvati esmalt, et lavastust peaksid vaatama kõik inimesed.

Vastajatepoolse algse soovitusena järgselt küsisin mõnel juhul täpsustuseks, kes seda lavastust vaatama ei peaks minema. Seepeale arvas enamuse intervjuueeritavatest, et alles gümnaasiumist alates võiksid noored antud lavastust vaatama tulla. Põhjuseks toodi välja, et noored ei pruugi veel võibolla laval nähtava tõsidusest aru saada ja seda maailmas toimuvaga suhestuma panna. Lavastuse kodulehel olev vanuseline soovitus algab alates 14. eluaastast, mis on varasem kui uuringus osalejate hinnang (Päevaraamat). Vanuselise ülempiiri pani ainsana paika N26, kes arvas, et pensionieas olevad inimesed võibolla ei tahaks seda näha, kuna neil on ilmselt kogemusi teise maailmasõjaga ja nad ei soovi näha laval asju, millega võib neil olla varasemast kogemusi (Intervjuu 3).

Lavastuse sisu tõttu küsisin vastajatelt, kas lavastust ei peaks soovitama nõrganärvilistele inimestele, ning enamuse neist arvasid, et laval on hetki, mis võivad olla tundlikuma närvikavaga inimesele liiast. M38 arvas, et kuigi ta on oma tutvusringkonnas kõigile seda lavastust soovitanud, siis inimestele, kellel on olnud näiteks probleeme vaimse tervisega, ta seda ilmselt ei soovitaks. Samas arvas mees, et lavastusel ei peaks olema hoiatussilte juures. (Intervjuu 5) M48 ja M33 arvasid ainsana, et lavastus võiks ka sobida nõrganärvilistele, kuna nende jaoks ei olnud seal midagi sellist, mis tugevalt üle piiride läheks (Intervjuu 6 ja 7). M33 arvates aga ei peaks seda soovitama inimesele, kellele meeldib klassikaline sõnateater selle kõige tavalisemal kujul, sest lavastuslik lahendus oli tema jaoks natuke alternatiivsem sellest, mida muidu teatris näeb (Intervjuu 7). Seega arvas enamuse, et lavastus ei pruugi sobida nõrgema närvikavaga inimesele, mis omakorda viitab sellele, et lavastuses on osiseid, mis on transgressiivse olemusega või on väga lähedal sellele.

Vastajate üldine arvamus „Päevaraamatu“ vajalikkusest oli küllaltki ühene. Inimesed tajusid, et seda oli sõjaolukorra tõttu Ukrainas vaja endile meeldetuletuseks, et oht on siiani alles ja

kõik sõjaga kaasnevad õudused on väga kerged tekkima, kui kaotada inimlikkus. Intervjueeritud inimesed soovitasid ja on soovitanud lavastust kõigile tuttavatele, sest nende arust on tegemist lavastusliku terviku koha pealt tugeva tööga ning teema ja selle lavastuse sisu on olulised. Lisaks toodi välja kaksikvendasid mänginud näitlejate sooritust, kuna see moodustab märgilise osa lavastuse kogulahendusest. Lavastust ei soovitata põhikooliealistele noortele, kuna sisu ei pruugi nende jaoks veel lõpuni mõistetav olla. Sisu jõhkruuse tõttu ei pruugi see ka enamike vastanute meelest olla sobilik nõrganärvilistele inimestele.

Viimase küsimusena andsin inimestele võimaluse rääkida teemadest või lavastusega seotud aspektidest, mida mina ei puudutanud. Keegi vastanutest midagi uut juurde ei lisanud, pigem korrati üle endi jaoks olulised teemad või eredamad hetked lavastusest, mis peamiselt tähendas, et kiideti kaksikuid mänginud näitlejaid ja selle lavastuse olulisust.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö „Transgressiivsuse tajumine Ringo Ramuli lavastuse „Päevaraamat“ näitel“ eesmärk oli selgitada välja, kuidas ja millisel viisil tajuvad teatrikülastajad transgressiivsuse avaldumist teatris. Selle uurimiseks valisin analüüsiks „Päevaraamatu“, kuna tegemist on teise maailmasõja ajal toimuva looga, mis kujutab sõjaõudusi ja kaht venda, kes selle keskel üles peavad kasvama. Töös vastatakse lavastuse vastuvõtu uurimiseks kahele küsimusele: kuidas kirjeldavad vaatajad enda vaatamiskogemust ja emotsioone ning milliseks kujunes nende üldine hinnang lavastusele. Samuti püüdsin määratleda, kuidas ilmneb vaatajate antud kirjeldustest, et nähtul oli transgressiivsusele viitavaid tunnuseid.

Eesmärgi saavutamiseks olen jaotanud töö kolmeks osaks. Esimeses peatükis andsin ülevaate töö teoreetilisest raamist, kus selgitasin mõisteid transgressioon ja retseptiooniuring, mis olid hiljem aluseks etenduse analüüsil ja retseptiooniuringust saadud vastuste tõlgendamisel. Mõistete selgitamisel kasutasin Janek Kraavi doktoritööd, mis käsitleb transgressiooni mõistet ja annab ülevaate selle teemadominantidest. Retseptiooniuringute metodoloogilise lähenemisviisi kirjeldamisel lähtusin eelkõige Willmar Sauteri käsitlusest ning Hedi-Liis Toome ja Anneli Saro doktoritöödest. Töö teises peatükis viisin läbi etenduse analüüsi, kus kirjeldasin stsene, mis tegelevad transgressioonile viitavate teemadominantidega, et hilisemas uuringu tulemuste analüüsis leida kinnitust lavastuse transgressiivsele loomusele. Kolmas peatükk keskendus läbiviidud retseptiooniuringule, kus kirjeldasin uuringu teostamise protsessi ja saadud tulemusi.

Töö esimesest peatükist selgus, et transgressiooni näol on tegemist üle piiri mineva nähtusega, mille puhul sõltub vaataja vastuvõtt ja piiriülese oleku tajumine suuresti sellest, milline on vaataja varasem kultuuriline kogemus. Teises peatükis läbi viidud etenduse analüüsist avaldub, et „Päevaraamatus“ tegeletakse eelkõige sõjaõuduste ja sellest tingitud ebainimlike käitumisviisidega, mis on üheks transgressiivsusele viitavaks tunnuseks. Kõige enam avaldub transgressioon lavastuses aga Jänesemoka tegelaskuju läbi, kellele on omased nii hälbeline seksuaalsus kui ka teatav normist kõrvale kalduv psüühiline olek.

Kolmas peatükk keskendub retseptiooniuuringu vastuste analüüsimisele. Uuringu läbiviimiseks intervjuerisin etendusejärgselt seitset inimest, kellelt uurisin kõigepealt nende demograafilise tausta kohta. Vestlesin kokku nelja naise ja kolme mehega, kellest enamikul oli omandatud kõrgharidus. Samuti oli iga vastaja moel või teisel tihe kultuuri tarbija. Intervjuude käigus palusin vastajatel kirjeldada lavastuse sisu ja selle vaatamisel tekkinud emotsioone. Lavastuse sisu puhul toodi välja peamiselt lugu kahest poisist sõjaõuduste keskmes, kuid peeti ka oluliseks loo kirjeldamist läbi inimlike aspektide, mis väljendusid just poiste tegutsemisviisides. Just poistega seoses tõid vaatajad oma emotsionaalsest kogemusest välja ängi ning kurbust nähtu üle ning seda võimendas veel omakorda Jänesemoka tegelane. Kui küsisin vastajatelt, millistes stseenides emotsioonid kõige tugevamalt väljendusid, toodigi eelkõige välja Jänesemokka, kellega seonduvad olukorrad on lavastuses ilmselt kõige rusuvamad. Vastajate jaoks oli raske kuulata kirjeldusi Jänesemoka vägistamisest ning tema vahekorrast koeraga, mida nägid pealt kaksikud. Olgugi, et vaatajate jaoks oli lavastuses hetki, mis olid vaimselt keerulised nii vaatamise hetkel kui ka peale vaatamist, siis üldine hinnang teosele oli positiivne ning arvati, et tegemist on tugeva lavastusega. Sestap on vastus esimesele uurimisküsimusele, et vaatamiskogemus oli paljude vastajate jaoks keeruline, sest nähtu ajal tunti nii kurbust, ängi kui ka raskustunnet, mis mõjus osale vaatajatest ebamugavalt. Samal ajal oli ka neid, kelle jaoks oli lavastuses mõningast raskust, kuid mitte midagi sellist, mis läheks üle piiride.

Intervjuus osalejate käest küsisin viimaks, kellele nad seda lavastust soovitaksid ning miks lavastust vaja võiks olla. Vastajate meelest peaks seda lavastust vaatama iga inimene, sest tegemist on väga mõjusa looga ning seda toetab ka lavastuslik tervik ja hea näitlejate töö. Seega selgus inimeste soovitude kaudu ka nende endi lõplik hinnang selle lavastuse kohta, mis algselt tundus küll negatiivne sisu raskuse tõttu, kuid lõpuks põhjendas end ära. Teise uurimisküsimuse vastus on seega, et vaatajate jaoks oli tegemist teatrielamusena, mis sisaldas üle piiri minevaid elemente, mis ei pruugi sobida näiteks nõrganärvilistele, kuid lavastuse vastuvõtt ning tõlgendus oleneb suurel määral vaatajast endast ja tema kujutlusvõimest.

Kuna piiriülest olekut ja selle tajumist vaataja seisukohast on siiani eesti teatris vähesel määral uuritud, siis on antud töö tulemused väike panus teema uurimisse, mis seejuures ei ole kindlasti ammendav pilt kogu teatrimaastiku taustal. Edasiste retseptiooniuuringute

puhul võiks transgressiivsust vaadelda mõne sarnast temaatikat või ajaperioodi käsitleva lavastuse kontekstis, mis annaks võimaluse sarnase sisuga lavastuste vastuvõttu võrdlevalt analüüsida. Kindlasti tuleks tegeleda transgressiooni uurimisega hoopis etenduskunstide kontekstis, kus esmane transgressiooni ilming tekib vaataja jaoks ilmselt juba vormilisel tasandil, mille tõttu annaks retseptiooni uurimine tõenäoliselt palju ambivalentsemaid vastuseid.

KASUTATUD ALLIKAD

Intervjuu 1. Intervjuu Greta Platole 11.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 2. Intervjuu Greta Platole 11.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 3. Intervjuu Greta Platole 04.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 4. Intervjuu Greta Platole 03.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 5. Intervjuu Greta Platole 10.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 6. Intervjuu Greta Platole 26.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Intervjuu 7. Intervjuu Greta Platole 15.04.2025. Transkriptsioon autori valduses.

Karja, Sven 2024. Lavastuse „Päevaraamat“ kavaleht. Teater Vanemuine.

Kliiman, Marie 2014. Alastus eesti nüüdisteatris. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kraavi, Janek 2017. Obstsöönuse poeetika ja seksuaalsuse representatsioon I. Põhimõisted. *Vikerkaar*, 3, 77–87.

Kraavi, Janek 2021. Transgressioon ja transgressiivsuse poeetika eesti nüüdiskirjanduses. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Päevaraamat, Vanemuise teatri koduleht, <https://vanemuine.ee/repertuaar/paevaraamat/> (vaadatud 28.05.2025).

Ramul, Ringo 2024. Agota Kristofi romaani „Kaustik“ dramatiseering. Teater Vanemuine.

Saro, Anneli 2004. Madis Kõivu näidendite teatriretseptsioon. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Toome, Hedi-Liis 2015. The functioning of theatre in the city of Tartu: a comparative perspective. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Willmar Sauter (2002) Who reacts when, how and upon what: From audience surveys to the theatrical event, *Contemporary Theatre Review*, 12:3, 115-129, DOI: 10.1080/10486800208568686.

ÕS 2018 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
Võrguversioon. <https://arhiiv.eki.ee/dict/qs/>

PERCEPTION OF TRANSGRESSION IN RINGO RAMUL'S PERFORMANCE *THE NOTEBOOK*. SUMMARY

In recent years, there has been a shift in society where people's social sensitivity has become increasingly fragile, leading to a tendency to avoid uncomfortable topics. Since theatre reflects society, a similar change can be most probably observed in the audience, where people are less inclined to watch performances that deal with mentally distressing topics. At the same time, perception of transgression has not yet been sufficiently studied in Estonian theatre. Those observations formed the basis for the aim of this bachelor's thesis: to conduct a reception research that would provide an overview of whether and how spectators perceive transgression in theatre.

For the study, I chose Ringo Ramul's performance „Päevaraamat“ (*The Notebook*), which tells the story of two brothers in the center of the horrors of World War II, so there are therefore already signs of transgression. The thesis sought to answer two questions: how do spectators describe their viewing experience and what kind of emotions did it evoke in them and how did the audience evaluate the performance overall.

To achieve the aim of this thesis, I divided the work into three chapters. The first chapter introduces the concept of transgression and reception research. In the second chapter, I conducted a performance analysis focusing on the transgressive scenes within the performance. The final chapter describes the process of the empirical study and analyzes its results. For the research, I interviewed seven individuals. Their responses revealed that the production was difficult to watch, as it evoked emotions such as sadness and a sense of heaviness. Although the viewers found the production mentally challenging, their overall assessment of the performance was very positive. Many believed that it is a performance everyone should see. However, it was also noted that the performance is not suitable for oversensitive people, which suggests that the audience perceived it as a boundary-pushing piece.

Since transgression has not yet been thoroughly studied in the context of Estonian theatre, future research could focus on other performances dealing with themes such as war, allowing for comparative analysis between „Päevaraamat“ and more works.

LISA 1. INTERVJUU KAVA

1. Vanus, elukoht, haridustase?

Kui suur teatrikülastaja olete?

Kui suur on Teie lugemus?

Kui tihti käite kinos?

Mis on teatrikülastuse põhjuseks?

Tulite kaaslasega või üksinda?

Mille alusel antud lavastuse vaatamiseks valisite?

2. Kirjeldage palun, millest lavastus rääkis?

3. Milliseid emotsioone või tundeid nähtu Teis tekitas?

4. Uurijana eeldan, et mõni stseen mõjus iseäranis tugevalt. Kas olete minuga nõus? Milline stseen ja miks?

5. Mille jaoks võiks seda lavastust olla praegusel ajal vaja? Oli seda ebameeldiv või raske vaadata?

6. Kas lavastuse sisu püsis Teiega veel pikalt? Kas rääkisite sellest kaaslasega? Kui jah, siis mida?

7. Kellele või kas üldse soovitaksid seda lavastust? Mis põhjusel?

8. Kas tahate veel midagi lisada, mille kohta ma ei küsinud?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Greta Plato,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Transgressiivsuse tajumine Ringo Ramuli lavastuse „Päevaraamat“ näitel“, mille juhendaja on Hedi-Liis Toome, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Greta Plato

30.06.2025